

173803

Червоний

шлях

1927

N6

V.N. Karazin Kharkiv National University

00369775

7

[illegible]

2

15

1000

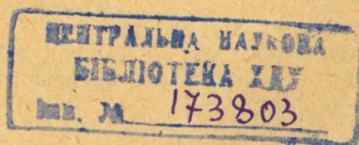

4

ЧЕРВОНИЙ ШЛЯХ

ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНИЙ І ЛІ-
ТЕРАТУРНО-НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

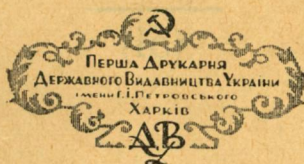
№ 6
(51)

ЧЕРВЕНЬ

1927

59

ЗМІСТ

	Стор.
В. Поліщук. — Матерія, лиричний цикл	5
М. Тарновський. — Молодим, поезії	9
В. Стефаник. — Серце. Людмила, оповідання	10
М. Ірчан. — Смерть Асуара, оповідання	14
І. Кулик. — Прерії, поема	24
В. Шопинський. — В лісі, оповідання	29
Дм. Гордієнко. — Вечір з моря, поезії	44
Л. Піонтек. — „Норе Cottage“, уривок з повісти	47
Карл Сендбург. — Дим і криця, поезії	51
Натан Аш. — Контора, оповідання	56
Клод Маккей. — Гарлемські тіні, поезії	64
Джемс Рорті. — Все може трапитися в Лос-Анжелесі, оповідання	65
Мікель Гольд. — Пастка злиднів, оповідання	71
 Проф. С. Остапенко. — Розвиток громадського господарювання Європи та Америки в межах часу 1800—1920 р.р.	 80
Г. Піддубний. — Сучасна Мексика	96
М. Попович. — Американські кооперативи в Канаді	109
Т. Животовський. — Професійна школа Г. Форда при заводі „Хайленд-Парк в Де- тройті“	121
 І. Кулик. — Сучасна поезія Північної Америки	132
В. Державин. — Нові течії в американській філософії	147
А. Лейтес. — Соціальна американська сатира	154
В. Державин. — Шервуд Андерсон і сучасний американський натуралізм	164
А. Музичка. — Марко Черемшина (літер. псевд. Івана Семанюка)	178
 Проф. Я. Полфіоров. — Музика й музиканти наших днів	197
С. Утевський. — Сучасний американський театр і його репертуар	209
В. Роленко. — Карикатура і картун в Америці	226
 Політика партії в справі української художньої літератури	235
 Хроніка	238
 Бібліографія	255
 Серед книжок	279

ВАЛЕРІАН ПОЛІЩУК

МАТЕРІЯ

(ліричний цикл)

І. МЕДУЗА - АКТІНІЯ

Прозорий студінь, мов насіння людське,
Тремтить одірваний од хисткої стихії,
Що голубим мусліновим покровом
Ритмічно укладається на пружні хвилі.
Морська вода ласкаво обнімає
Той первозданий смак стихій —
Медузу з рідкого кришталю.
Вона в димочок холоду свого
Вбирає неба опалові блиски,
Та кришить промені на бризки,
Що сонце шле в її кришталі.
В воді пливе мов блюдце шкляне,
Хитає з низу щупальці недужні
Своїх безвільних коливань.
То в чашку згорне край зів'ялий,
То гриб прозорий голову згинає
На свій важкий і змінний хрест,
І так мов думка пропливає.
То тверда мов прозора грудь
У юнки ніжної опуклється і грає.
Тонке мережево прожилків фіялкових
В медузнім студні рухає життям:
Пересилає бліді соки
До примітивних клітинок.
Медуза слинить, як дитина,
В моїх вібруючих руках.
Чи в її трепетному тілі
Смутна свідомість виника?
Чи світовий великий розум
Її хоч подихом торкнув,
Чи що приймає та істота,
Що криє вічну таїну?
В кристальному первоті драглєцеві
Ламається і кришиться яскравий промінь днів,

Мов мужня сила в млі любовній.
Дробиться іскрами в вінцевому хресті
Її алмазних захололих соків
Могутній сонячний каскад.
Необережний палець мій
Поранив ткань її холодну...
Рана без болю, а чи біль тоскнотний?
Приймає, чи не зна, де смертний перехід?
Чи може тільки я
Прибитий скельним гнітом
Очікую хвилини розпаду
Свідомості моєї,
Прикутий силою природи
До свого вічного терпіння - божевілля,
Я — чоловік,
Та верховинна частка
Усіх живих і прорісних творінь:
Медуз, слонів і тощих мочок моху,
Всіх атомів, що несвідомі себе,
Свого міцного дзигу електронів?
Чого в терпінні смертному тоскнію?
В моїй корі мізковій —
Прямій рідні медузам,
В моїй корі поритій,
Мов прибережний камінь,
Те освідомлення до безуму високе
За міріади тоскних днів і меж
Нарешті висунулось повне сили.
Те освідомлення себе самого світом,
Що його прагнули глухі і темні сили,
Нарешті вилилось у створі чоловіка,
Щоб далі він страждав
І бився через смерть.

II. СТУПЕНІ

Далека сестро по природі,
Медузо млявих коливань!
Твоя жива, холодна ткань —
Рощина перша животворчих соків.
Як перший гомін рефлекторних рухів,
Ти тихо в заводі пливеш.
Ти перший сон глибокого хотіння
Рухомих сил, енергії землі,
Проходиш в лоні світовому,
Сама породження його.
Які ускладнення рефлексів нарастають
На той первісний, життєдайний ґрунт,
Щоб аж підняти до етеру мислів,
До гострих смаків почувань!

ІІІ. КРИСТАЛ ЖИВОГО

Студень життя первозданно - новий
Викристалізовує форми доцільні,
Шукає кристалів своєї породи,
Щоб перейти з них на зоряну грань,
Там, —
Де жінка божественним тілом блискає,
Втілена форма найвищих хотінь,
Тіло тримтяче, живе і могутнє
Труйне дихання млосних ароматів —
Найвища ступінь розвою матерій —
Надмірну красу являє собою.
Жінка поглянула, повна любови,
Сочним кристалом щирого всесвіту,
В дивних опуклостях груді тугої,
Стегон співучих, в очей поволоці
Втілила лінії круглі й покаті,
Що здавна блукали в півкулях медуз —
Первісних кристалах живої природи.

ІV. БУНТ МАТЕРІЇ

Клітина животворча матерії тугої,
Що ускладнила неясне своє хотіння,
У віддаль одійшла в таку далечінь,
Що звідти в силі споглядати
Той згусток, звідки виникла сама,
Що уясня собі свою глибоку сутність
І промінь кидає в бездонну сивину,
Куди спускаються глухі ступені,
До клітки кволої медуз —
У той сирий і первозданний студень.
Клітина мозку чоловіка —
Та верховина, де маяк світляний
Сліпучі смуги проміння пускає
І бачить, що вони проткнули
Голками гострого проміння.
Тремтять, мої клітини,
Поки яркі процеси
В хемічних рухах ваших не погасли.
Хапайте, всмоктуйте велику свідомість,
Тремтять пожадливім пізнанням
На весь солодкий всесвіт.
Він висунув вас тут представниками
Своїх великих механічних сил.
Але розкол матерії повстав такий великий,
Що вже мої клітини роблять опір,
Не хочуть покорятись насильницьким велінням,
Що зверху накладає

Стихії лад нечулий.
І біль мене терзає там,
Де розпад смертний
Перетинає жахом споглядання.
Шукаю опіру тобі, глуха природо,
В твоїх сліпих і тяжких постановах,
У безсумлінних, як хід математичний,
Сторонніх і потужних, як падіння скелі.
В мені одвічний геній Люцифера
Повстав проти законів,
Що творять — не жаліють,
Лише с чужими планами погоджена будова,
Лише свої холодні плани
Приймає на увагу космос первозданний.
Створивши, запитав мене, чого я хочу?
Безсмертя хочу!
Вічно споглядати,
Впивати всі красоти барв і тонів,
Живее рухання істот,
І хвильний біг, і ропоти бурунів,
І блискавок обійми полохливі,
Що потрясають очі
І віпікають серце,
І милої моєї тьмяну повінь
В замутнених любов'ю очах —
Ось чого хочу, до безумства хочу!
Я хочу вічно, безроздільно жити!

М. ТАРНОВСЬКИЙ

МОЛОДИМ

Весняним духом пахне світ, —

Ой, духом молодим!

Привіт!

Привіт!

Привіт!

Хай стелеться, як дим,

Серця — як рожі... Ой, настала весна!

Серця — як рожі... Вянуть морози...

Ой, настала весна!... І весела — ясна!...

Серця — як рожі... Там при дорозі —

Встали — повстали — пробудились з півсна...

Молодь повстала — ой, настала весна!

Палають рожі... Молодіє душа...

Палають рожі: „Ми переможемо!“...

День оживає... Гей, до життя!

Палають рожі: „Ми переможемо!“...

молодіє душа...

І світить сонце... І побідно йде день...

І ніжно - ніжно

голоском золотим:

Привіт!

Привіт!

Привіт!

Молодим!

Молодим!

Молодим!

Хилиться ніжно — як лелека — як дим...

Лютий, 1927

ВАСИЛЬ СТЕФАНИК

СЕРЦЕ

Присвята моїм друзям

I

Моя матір Оксана казала мені:
— Хіба я покритка, а ти байстрюк, що тікаєш від мене.
І я вернувся до неї.
Мій батько Семен колисав мене на руках вже великим хлопцем
цілу ніч, а рано молотив,—сильний був.
— Сестра Марія у „Вечірній годині“.
— Сестра Параска мій безмежний жаль.
— Брат Володимир з очима ангела.
— Брат Юрко добрий у своїх блудах.
— Кирило Гаморак приятель, старший від мене на сорок років,
сказав: Не пиши так, бо вмереш.
— Євгенія Калитовська мій найвищий ідеал жінки.
— Іван Плешкан поет, що заскоро вмер.
Іван Франко поставив мене малим наслідником своїм.
— Євгенія Бачинська моя перша любов.
— Михайло Павлик, побожність до людей і до ідеї.
— Леся Українка, найбільша поетка і моя проводаторка в Києві.
— Софія Морачевська, пані, що навчала мене любити Русів і
правду в собі.
— Леся Мартович мій хлоп'ячий сміх і смак генія.
— Моя жінка Ольга найбільший мій приятель і мати моїх трьох
синів.
— Не ломи ребро мое серце, я вже скінчив.

II

— Лев Бачинський до себе найбільше суворий, а від хлоп'ячих
літ все мое погане забув.
— Анна Данилович, пані, яка своєю безмежною делікатністю і
інтелігенцією коло себе все ушляхотнює.
— Стефан С.-Стоцький плакав над „Синьою Книжечкою“.
— Вячеслав Будзиновський друкував мої перші мініатюри під ши-
беницею в „Праці“—і нікого не повісив.
— Вацлав Морачевський, моя дорога у світ.
— Станислав Пщибишевський сам великий і його великі това-
риші навчили мене шанувати мистецтво.
— Богдан Лепкий найбільше перечулений поет минулого і я все
хотів би за те його цілувати, та боюся банальности і тоді кусаю.

— Микола Заячківський все грозить мені судом за довги в „На-
родній Торговлі“, а про довголітні борги в нього ніколи не згадує.

— Микола Шухевич дуже мене дряпає, а кождий мій свиток
записаний держить у своїм столі.

— Іван Семанюк каже: Доки буду тебе боронити за довги перед
судом і ще свої стемплі додавати?!!

— Юрко Морачевський віддав би мені свою молодість, аби схо-
вати мене в ній від бруду світа.

— Олена Плешканова, рідна сестра моєї покійної жінки, вірна
моя приятелька в біді.—У війні і по війні дала буйний ріст моїм трьом
хлопцям

Семенові,

Кирилові,

Юркові.

Заспокійся, моє серце, бачиш, як багато маю помічників!

ВАСИЛЬ СТЕФАНИК

ЛЮДМИЛА

(Із споминів про Леся Мартовича)

При кінці минулого літа мав мене відвідати в Русові мій приятель Лев Бачинський. У хаті підбілювали та прятали, чекалося на гостя.

Вечером, як стемніло, ненадійно прийшла до мене Людмила, наймолодша сестра покійного Леся Мартовича.

Пане Стефаник, може б Ви мені допомогли що, аби мене прийняли до шпиталю в Снятині, бо я дуже хора, ревматизм мучить мене. Платити не маю чим, бо я дуже бідна.

І подала мені:

Certyfikat przynaloznosci moca ktorego gmina Targowica stwierdza niniejszem, ze Ludmila Krzanowska-Lewandowska, lat 46, rel. gr. - kat.: stan: wdowa, zatrudnienie: zarobnica — posiada w tej gminie prawo przynaloznosci.

Добрі люди знають, як мало радості є на цілیم світі та цей „Certyfikat“ і хора Людмила мене дуже засмутили. Багато літ минуло, як ця Zarobnica, наймолодша між дітьми Семена Мартовича, зривала нам, гімназістам, найкращі яблука в їх гарнім саді.—Хатка біленька, на три кімнати, з рундуком напереді, і пасіка ще, та достаток середнього господарства.

Батько родини Семен Мартович був писарем у Торговиці та в сусідніх селах. Чоловік наскрізь розумний і чесний. Оригінальне ціле його життя було. Вродився в єврейській фамілії, прийшла мачуха і відігнала від хати. Служив довгі роки наймитом у господарів, сам навчився між людьми читати й писати, врешті вихрестили його і так він поволі увійшов між господарів, як рівний. Купив коло 15 моргів поля—очевидно, не зараз—оженився на Буковині і жив мирно, а навіть і вигідно.

Найстарша його дочка, Марія, одружилася з учителем Стефановичем і виховала багато дітей, які все брали дуже жваву участь в українськім житті. Друга сестра Леся Мартовича, Вікторія віддалася за учителя Новодворського.

Однак „Олесь“ учився в гімназії в Коломиї, а скінчив у Дрогобичі і ми три, Лев Бачинський, Мартович і я, приятелювали з собою та ходили через вакації до Торговиці—до Серафинець (до Бачинського) і до Русова, до мене, і тепер я не можу забути того щастя, яке нам давав Лесь Мартович своїми геніяльно злосливими оповіданнями. Найрадше перебували ми в Серафинцях, бо мати Бачинського провадила дім вже на інтелігентську стопу.

Скінчивши гімназію, я пішов на університет до Кракова, а Бачинський з Мартовичем студіювали право на університеті в Чернівцях.

По всіх студіях почалася мандрівка Мартовича по адвокатських канцеляріях. Деякий час редагував „Громадський Голос“ у Львові.

Бачинський приїхав до Русова. Людмила, запрошена мною, прийшла також того дня. Сидимо всі троє, Мартовича заступає його сестра.

— Чого ви так посивіли, п. Стефаник, а чого ви так похилилися, п. Бачинський?

Ми махнули рукою. Це була відповідь на питання Людмили.

— Хата ся, біла колись хата Мартовича — розпалася, садок вирубанний в пень, бжіл нема, діти хоровиті.

— З цілої родини — кінчила Людмила — я одна лишилася. Родичі давно в гробі. Мій брат і сестри також пішли на вічний супочинок, так і не маю нікого, ні ради, ні поради... І коби хоть могла пацатко купити!..

Нам обом безконечно сумно. Бачинський дає їй грошей, обіцяємо старатись для неї за твори її брата, дістати які гроші на корову.

Мій Боже! Чи геніяльний письменник, покійний Лесь Мартович, не годен із-за гробу дати своїй сестрі корову?

— Ех, ви видавці та приятелі! читачі й не читачі! читаюча й нечитаюча українська громадо!..

Мир. ІРЧАН

СМЕРТЬ АСУАРА

I

Місто скулилось накрите чоним рядном ночі і спало — не спало-слухало. Напівсліпі лихтарі безсило гойдались і не знали, чи дочекають до ранку. А ніч — змобілізувала всі сили і не знати було, хто з ким змагається.

Головною вулицею промчався автомобіль, і полісмен, що ховався за бетонним рогом будинку, навіть не пробував записати номер за скороїзду. Він ховався в цератовий мішок і не міг дочекатися зміни.

Ніч все більше розбухала темрявою, гнівливо супилась, а небо бурчало, клекотіло, черкало іскрами як в кремін'я і з великанських відер ляло дощ. А знизу, з порожніх проулків, вулиць — виривався буйний вітер і по-п'яному розкидав хвилі дощу, бив ними в стіни, вікна.

Не здержуючись, виривався з міста останній трамвай з синім світлом позаду і кинувся по залитих рейках на фермерські хуторі. А там, на волі, на просторах —

в бестямі вхопили зубами одні одних і рвали, кусали, гарчали. Порожній трамвай з синім світлом придавлено бренив, як заблуканий комар за дротяною решіткою вікна і що-сили мчався. А довкола його — в сліпучому фіолеті — п'яний вітер вчепився придорожніх дерев і гнув їх додолу, бив дощем в обличчя аж листя розліталось і був байдужний, що —

блискавка золотою стрілою пробила груди насупленої ночі, порнула в чорних зморшках і раптово —

затріскало, гримнуло, вдарило, а у відповідь з жаху чи дикого буяння заморгало все небо і застогнала земля закривавленими грудьми, пораниними деревами, пшеницями...

Трамвай закліпав заплаканими шибками і останками сил рвонувся вперед, як би хотів проскочити небезпеку. А за ним, в погоні, розчіхраний вітер загув, завив і не стямився, як напереді, там, де в фіолеті блискавки зарисувались контури великої будівлі серед піль — розрізала чорну шкаралупу неба сліпуча стріла. Слідом —

важким стогоном покотились громи, загоготіли, затермосили безсилою темрявою і — як оклик найвищої люті або розпачі — гаркнули, затріскали, бабахнули...

(Комуś смерть!)

Трамвай здригнувся, кліпнув мокрими шибками, в розгоні просу-нувся ще трохи і став біля високої темної загороди.

Вітер з божевільною радістю накинувся на сліпий вагон і бив його дощевими хвилями, гукав, свистав, вривався в середину. А на передньому містку кондуктор черкнув сірник, глянув на годинника і кинув позад себе.

— Десять хвилин після дванадцятої...

— Ну, й ніч же! — відповів з темряви другий. — Якщо не затихне, то доведеться заночувати тут. Десь грім перервав проводи...

— Ще й біля такого місця зупинились... Джек! Як ти думаєш, чи в наш...

Але Джек не почув, бо над ним розкололось небо і землю сповнив пекельний регіт нових громів. А за вагоном застогнав, завив розлютований вітер...

— Асуар зняв руки з обличчя, випростав спину і здивувався, що довкола темрява. Десь внизу дзвонив телефон, а на коритарі гупали метушливі кроки вартових. З сусідньої камери кричав гугнявий Фред:

— Вартовий, світло! Блощиці мене не бачать!

На стінах заморгали відблиски блискавки, що вривалися крізь віконце знадвору. Асуар дивно здригнувся, вийшов на середину камери і вдивився в загразоване вікно, що блимало, як би за ним холітали чарівним лихтарем. І не чув ні громів, не бачив блискавиць. Ні, ні, це він, Асуар стоїть серед снігового моря в міхових штанах і лисячому башлику і цілими годинами чекає з батьком біля прорубу, доки зловиться навага. Він ще маленький, скучно стояти на одному місці, але вдома мати й сестра, а вони знають, що батько і Асуар ніколи не приходять з риболовлі з порожніми руками.

А увечері вони повертають до снігової халупи. Легко мчаться санки, запряжені в п'ять пар собак. Батько ляскає гарапником і гукає:

— Аей-я-я-я-я!

А він за спиною батька собі:

— Ейя-я-я-я-я!

Весело біжать собаки, весело й Асуару. Він сперся на високі опори санок і задивився в безкрає небо, що на ньому грає північне сяйво. О, Асуар тямить! Коли це було? Дванадцять, тринадцять років назад? І ось — це не блискавка на стіні камери фіолетом грає, це Асуар північним сяйвом рідної Аляски любується. Зайнялось небо, горить-палає, то знову ніжні звої жемчужних хвиль мчаться по темному небозводі і розсипають круті дорожки незлічимох кольорів. Асуар буйним вітром мчиться до царства неба й місяця і не знає, котрою доріжкою ближче. Він буде там, на вічних полях, де всі ескімоси, що покинули сніги Аляски...

— Аей-я-я-я-я!

Крик батька і ляскіт гарапника розбуджує Асуара з чарівних мрій і він весело, безтурботно кричить і собі:

— Ейя-я-я-я-я!

На коритарі почувлись кроки вартових і заблимало світло нафтових ламп. Асуар глянув крізь загразовані двері на вартового, що завішував на стіні лампу і відвернувся. Але вартовий, як би відчув очі Асуара-на собі — підійшов до його камери, кинув снопом світла ручного прожектора і —

— Час спати, ескімо! Ранком на суд...

Асуар не глянув. Відійшов в кут і присів на стільці. А на дворі жалісно-довго завив вітер. Так... так... Це вітер рідної Аляски, що вповиває цілу країну в сніговий туман і мчиться ген туди, на безкраї леди, де ще не була нога навіть сміливого ескімоса. В таку негоду

біля халуп розпачливо виють собаки і їх завиває дужий вітер снігами. І в таку негоду, в страшну ніч, примчалися з порожніми санками собаки, без батька. Ніхто ніколи не довідався, де він закрив свої очі — в холодному прорубі, чи в снігових горах?..

Чому загинув батько? Батько... Ось стоїть перед очима. Невисока стать, жовте обличчя в зморшках, добре, лагідне. Тільки в халупі, при світлі гноту в тюленьчій салі бачив Асуар чорні вуси й бороду, бо на дворі вони завше були в білому інею. Весело було, доки не зайшли до них „бліді обличчя“. Вечорами він танцював, а батько й мати приспівували. А прийшли „бліді обличчя“, принесли віски і батько розпився.

Чому загинув батько?.. Через „бліді обличчя“. Поїхав на ловлю білих лисиць з пів пляшки віски. Поїхав дістати білих лисиць, щоб замінити в „блідих облич“ за віски. Поїхав і ніхто ніколи не довідається, де ляг він — в холодному прорубі, чи в снігових горах?..

І в таку негоду, як останні три собаки вили під халупою з холоду і голоду, він, Асуар, втираючи сльози, намащував запалі груди матері тюленьчим салом. А мати крізь стогін тихо мовила:

— Помру я, діточки, переселюся в царство неба й місяця. З батьком дивитись мемо за вами крізь ті віконця, що ви бачите на небі в погідну ніч. Асуаре, сину мій єдиний, не забудь за неї, Акусту. Вона ще мала, вона дівчина...

— Клянусь мамо, що не забуду...

І Асуар, по звичаю предків, шепотів: „вона умирає, вона умирає“, а мала Акуста плакала, що не буде кому її голову ськати. І по звичаю предків вони обоє після смерти матери викинули з халупи всі шкури і чотири дні не виходили на двір.

Асуар не може думати про це. Йому болісно, гірко. Але він бачить! Не думає і бачить. Благословенний вітер теплої Америки, що пригадав йому рідну Аляску! —

Коритар залився ясним світлом електрики. Асуар ще нижче похилив голову і закрив долонями очі. Не треба цього світла! Не треба! Він не тут, він там, де вільний вітер Аляски вповиває цілу країну в сніговий туман і мчить ген туди, де ще не була нога найсміливішого ескімоса...

— На дворі з шумом пронісся трамвай. Асуар закрив уха. Не може він стерпіти в цей час цього брязкоту, шуму. З тою хвилиною, як він побачив цю машину — він і сестра і 248 ескімоських дітей, вивезених з Аляски — умерли. Хто вони сьогодні? Де вони?

До дверей підійшов вартовий, заглянув і знову —

— Ескімо! Спи, бо хутко на суд...

Але Асуар не чув. В темряві закритих очей бачив він 249 пар рук, що простягалися до його, а скривлені стражданням уста кричали:

— Асуаре! Скажи й за нас слово!..

II

В повному разгоні, під дикий вереск і свист товпи, закрите авто вкотилось в широкий двір і за ним миготом закрилися широкі залізні ворота. Асуар цілком не звернув уваги, що в дворі було багато поліцейських і що за високим муром ревів натовп. Він спокійно пішов за поліцейськими в будинок.

БІБЛІОТЕКА
Обл. Правління Спільн.
Рад. Інтервенцій
18405 № 1650

Велика біла світлиця була заповнена людьми — чоловіками й жінками. Коли два пузатих поліцейських ввели Асуара, зала заметушилась, зашепотіла, загомоніла. Сотні пар очей пронизували його расовою ненавистю і злобою. Але Асуар навіть не глянув. Він тяжко опустився на лаву, як би по довгій важкій праці, оперся ліктями на коліна і потонув у морі думок. Все, що оточувало його — було чуже, далеке. Він був тільки безпомічним білим медведем в залізній клітці.

— Суд іде!

Дужа рука поліцейського вхопила Асуара і він підвівся на ноги. Підвелась ціла зала. І чомусь перед очима стало обличчя сестри. Запали очі в синявих округах, обличчя вижовкле, худе, передвчасно постаріле. А в сумних до безміру очах — сльози... Він похилив голову. Не треба, рідна Акусто... Не треба! —

З правих дверей викотилась на підмосток за бильцями людина, схожа на велику бараболу. Очі і ніс — це очка бараболі, що ось-ось почне пускати кільця. Шия і голова — одне. Не знати було, де кінчилась голова і де починалась шия. Був це містер Джонсон, головний суддя, відомий з лагідної вдачі, виrozumіння і справедливого вирішування справ. Він навіть не глянув на залу, тяжко докотився до високого крісла, сів і запухлими, ледве видними очима вдивився в широке вікно. А в думці:

— Чи дуже потерпіли мої лани пшениці в останню ніч? І чому досі той треклятий Моріссон не явився ще з рапортом?!

Бундючно, з неприродною надутістю, засіли на своїх місцях по боках судді присяглі. Були це дрібні торговці, декілька багатих фермерів і два попи. Містер Джонсон повільно крутнув головою вправо, потім вліво, з-під лоба глянув на залу і горляним, як би силованим голосом, почав:

— Приступаємо до злочину Джана Асуара. Та-а-ак... Перше всього вислухаємо свідків... Містер Мекензі!..

Ні один з свідків по правді нічого не бачив, тому ніхто й не слухав їхніх зізнань. А коли вкінці містер Джонсон покликав Асуара — зала перестала дихати і сотні очей врізались в присадкувату, широкогруду постать ескімоса. Всі задеревіли в чеканні його мови.

Асуар глянув на суддю. Холодне і спокійне було його темножовте обличчя з надто висуненими щелепами. Верхня губа віддувалась і тільки це надавало йому вираз болю або здушеного страждання.

— Твоє повне прізвище?

— Зовуть мене Джан Асуар...

— Кажеться — пане суддя — підшипнув поліцейський і торгнув за руку.

— Джан Асуар, пане суддя. Власне тільки в Америці мене назвали Джаном, коли хрестили.

— Тобі двадцять два роки?

— Двадцять третій.

— Тебе обвинувачують в забитті місіонера Філіпа Свансона і його сина Валтера. Признаєшся до цього?

— Як мені не признаватись, коли я сам покликав поліцію і віддався в її руки. Ескімос, пане суддя, ніколи не бреше.

— Що було причиною твого страшного проступку?

— Споконвічний закон ескимосов велить не терпіти тяжкої образи.

— Чим образив тебе покійний містер Свансон з сином? Розкажи докладно. Цей будинок є святиною справедливості і ми вислухаємо тебе.

Асуар черпнув широкими грудьми повітря, як би набірав сили і спокійним, дзвінким голосом промовив:

— Я один тут і мої слова будуть чужі для вас. Але я не тільки ескимос, — я теж людина, до того, — дякуючи білим американцям, — цивілізована людина...

— Тим сумніше Джан Асуар — пробулькотів містер Джонсон. — Тебе вчили, ти прекрасно володієш англійською мовою, мав змогу читати і — такий страшний злочин!..

— Пане суддя! Те, що я забив Свансона і його сина — марниця. Містер Свансон живими похоронив 250 молодих ескимосів і за це ніхто його не судив.

— Ти плетеш дурниці! Говори за себе, а не за містера Свансона.

— Пане суддя! Говорити за себе і не згадувати містера Свансона — не можна. Як би не він, я ніколи не бачив би теплої Америки і ніколи не стояв би перед вами.

— Говори, що знаєш. Суд хоче почути правду.

— Пане суддя! Перше всего я хотів би подати до відома всім тим, що слухають мене, ось що: в тих простих, диких, як кажуть білі, ескимосів, є три головні заповіді: не брехати, не красти і дотримувати слова. А я, Асуар, ескимос і в моїй мові будуть всі три споконвічні заповіді мого далекого народу. Я розумію, мене обвинувачують і я не відрікаюся того, що зробив. Але ж чому відрікаються білі американці, коли їх обвинувачують?

— Хто їх і в чому обвинувачує?

— Я — син вимираючого ескимоського народу!

— Джан Асуар! — піднесеним голосом озвався містер Джонсон. — Тут суд, а не конгрес!

— Пане суддя, я стою перед судом і повинен оправдати свій вчинок. Я бороню себе, бо я не лиш ескимос, але й людина. Ніхто ж більше не оборонить мене.

— Тут є твій оборонець.

— Мій оборонець назначений судом і суд платить йому за це. Як може він боронити мене? Я, пане суддя, вже дванадцять років з Аляски і знаю, що обвинувачені мають право оправдуватись на суді.

— Оправдуйся!

— До забиття місіонера Свансона і його сина, мене довела в першу чергу трагедія мого народу. Я ослабий, щоб полічитись з усіма тими, що заподіяли нам страшну кривду. Я знав Свансона...

— Не розумію тебе, говори простіше.

— Білі люди нашіли нас на наші півночі в тихому, трудовому житті і почали винищувати нас. Прийшли з обманом, використовували нашу тяжку працю і в замін дали нам алкоголь, сухоти, сифіліс...

— Це немає нічого спільного з справою...

— Це одна з головних причин справи, пане суддя. Містер Свансон був одним з тих, що в одній руці йшов між нас з хрестом, в другій з пляшкою віски. Висока чеснота містера Свансона була в його багатстві, що виросло з наших шкур, одержаних за безцін.

— Це не цікаво нам.

— Аляска — земля моїх предків, пане суддя, і я люблю її не менше, як ви свою Америку. І моя Аляска швидше чи пізніше, загине, стане жахною, сніжною пустелею, бо білий чоловік жити в ній не буде. Білий чоловік своєю далекосяглою зброєю винищив північного оленя, що давав нам теплий одяг і м'ясо. Білий чоловік привіз нам свою поживу, що...

— Доволі! — крикнув містер Джонсон. — Ми судимо тебе, а не білих людей. Говори за себе!

Асуар здвигнув широкими плечима, підніс брови і здивовано спитав:

— Невже в святині справедливості не можна говорити правди?

— Ми судимо тебе, а не білих людей. Розумієш?

— Розумію, пане суддя. Ви судите ескімоса. Так ось про ескімоса. Дванадцять років тому, містер Свансон забрав з Аляски 250 ескімоських дітей, власне юнаків від 15—18 років. Я і моя сестра Акуста були найменші, бо наші батьки померли, і ми були сиротами. Всіх нас перевезли в Чемава, штату Орегон, до індіанської школи, де вчили через чотири роки. По закінченню школи декількох повезли назад в Аляску на вертати ескімосів на християнську віру, інших відпустили і вони розбрелися по Америці, стали чесними робітниками, погорджували гірше собак білими. Наші ж дівчата стали проститутками, бо хотіли жити...

— Що сталося з тобою?

— Я, пане суддя, перетворився в раба. Продавав себе скрізь, де міг і ніколи не відчув в цій країні, що я людина. Для мене завше була найгірша і найдешевша робота, найгірший нічліг і найпідліша їжа. Бо я був ескімосом...

— Що сталося з твоєю сестрою?

— Мою сестру, як наймолодшу, задержав містер Свансон біля себе за прислугу і переїхав з нею в це місто. Я не міг покидати сестри, мене звязувала з нею не лиш одна кров, але й клятьба, дана вмираючій нашій матері. Згодом і я приїхав сюди і раз на тиждень відвідував її в домі Свансона. Перед роком Свансона розбив параліж і він викликав з Каліфорнії свого сина. Два тижні тому, коли я вечером навідався до сестри, найшов її в сінях пів-живою. Я взяв її на руки і заніс на кухню. Довго не хотіла вона сказати, в чому річ, але її посиніле від страшних терпінь обличчя свідчило, що з нею трапилось нещастя. Вкінці призналась. Отже, пане суддя: Починаючи з 17 року життя, — моя сестра служила набожному містерові Свансонові не лиш працею, але й тілом. Мені не говорила цього, бо боялась. Містер Свансон лякав, що я заб'ю її. А коли приїхав його син Валтер — заступив місце батька. Безплатна вигода, пане суддя...

— Говори до речі.

— Говорю до речі. Коли я спитав сестру, що з нею скоїлось, заливаючись слізьми оповіла ось що: від молодого Свансона вона завагітніла і того вечера, недовго перед моїм приходом, сказала йому та питала, що буде з нею. Але він тільки зареготався. Тоді сестра — з розпачи чи болю — кинулась до нього, але... вона запрацьована, замучена, слаба і молодий, здоровий Свансон відкинув її від себе,

а в додатку з усієї сили копнув ногою в живіт. Вона впала і зомліла. В цей час сестра знаходиться в тюремній лікарні, і ваші лікарі можуть посвідчити причину її недуги.

— Що ти зробив опісля?

— Опісля, пане суддя, я пішов просто до кімнати старого Свансона і застав Валтера, що читав святу біблію батькові. Я знаю, ескімос ніколи не бреше і моя сестра не брехала. Споконвічний ескімоський звичай велить за образу платити ножем. Тому я, не думаючи довго, втопив ніж спершу в горлянці молодого Свансона, потім старого...

На залі ахнули. Розмальовані жінки закрили обличчя долонями,десь в кутку зашльохали, а в очах чоловіків відбився жах і застиг на скривлених виголених щелепах.

— І не побоявся ти бога?

— Який там бог, пане суддя, коли божий заступник, містер Свансон, що навіть спав з святою біблією під подушкою, не мав ні жалю, ні милосердя.

— А ти ж християнин!

— Пане суддя, біла Америка охрестила мене і розхрестила. В Алясці ми не віримо ні в що, але за це всі ескімоси працюють. А в Америці люди моляться богіві і одні працюють, другі живуть з їхньої праці. Я сам знаю—моя праця завше була більше варта і білі одержували за неї куди більше. А бог дивиться на це, пане суддя, і мовчить. Хіба він великий бог?

— Сідай!—гнівно крикнув містер Джонсон і засопів, закрехтів.

— Сіда-а-ай!—ще лютіше закричав, коли заглянув, що Асуар стоїть. Два поліцейських торгнули його за руки і посадовили на лавку.

Здавалося, що в залі ні душі. Очі всіх вп'ялись в містера Джонсона і ніхто не знав, що буде. А містер Джонсон покрехтуючи витер високий лоб хустиною, хмарно кинув в бік оборони очима і промимрив:

— Оборонець! Ваше слово.

З місця підвівся молодий, по останній моді зодягнений чоловік і витираючи жовтою фланелею круглі окуляри в роговій оправі, рівним, монотонним голосом, без найменшої цікавості, почав розказувати, що злочин Джана Асуара суд повинен розглядати як вчинок мало розвиненої людини, зі спадщиною дикунських звичаїв. З психологічного боку злочин можна до певної міри оправдати. Джан Асуар, як і інші ескімоси, привезені в Америку, в цілком відмінні умовини і клімат, без широкої симпатії, попали в тужливість і меланхолію, а звязані некультурними традиціями, нераз кидались з ножем на противників за образу і не один з них попав вже в тюрму. Він певен, що Джан Асуар жаліє свого вчинку і тому, хай суд не примінює надто гострої кари...

Майже ніхто не слухав того молодого оборонця, що нагадував гудіння мухи. Всі знали, що це тільки суха формальність.

Містер Джонсон гнівними очима зупинився на Асуарі і вдавано спокійним голосом спитав:

— Це правда, що ти, Джан Асуар, жалієш свого вчинку?

Асуар встав і так же спокійно, як давніше, дзвінким голосом відповів:

— Я, пане суддя, жалію тільки одного, а це — що не можу повернутися до мого нещасного народу і сказати йому всю правду про вас, білих американців...

Містер Джонсон закрутився на кріслі, з трудом підвівся, почервонів і вказуючи пухлою, короткою рукою на Асуара, хрипло крикнув:

— Виведіть його.

Поліцейські схопили Асуара за руки і потягнули до виходу. В залі зчинився рух. До краю обурені джентльмени і лейдіс¹⁾ в голос протестували, а деякі навіть кричали.

Містер Джонсон і судді присяглі вийшли.

Пузатий службовець проревів перерву.

Коли після трьох дзвінків Асуара знову ввели на залю, суд був на своїх місцях. І коли містер Джонсон закінчив читати присуд словами:

„Засуджено на смерть на електричному
стілці“.

Заля задрижала від гучних оплесків і окликів одобрення.

Асуар не здригнувся. Нічого іншого він не чекав. Чомусь згадав він свою недужу, зневажену сестру Акусту і заболіло серце, що залишиться вона одна, беззахисна.

— Джан Асуар! — почувся голос містера Джонсона. — Присуд піде ще на затвердження губернаторові. Ти ще можеш бути помилуваний. Останнє слово за губернатором.

Асуар випростався, гордо підняв голову і чистим, молодим голосом спитав:

— Пане суддя! Чи можу я в цій святині справедливості сказати своє останнє слово.

Містер Джонсон завагався. Але в залі запанувала така могильна тишина, що він не по своїй волі, якимсь чужим, тихим голосом, видувив:

— Можеш.

— Пане суддя і всі ви, що тут зібралися! Я вас прохаю, перекажіть всім, що я, Асуар, син вимираючого ескімоського народу, в імені 40 тисяч рештків його, перед обличчям смерті передаю всім тим, що прийшли в нашу тиху країну не працювати, а обманювати і винищувати нас, мирних людей півночі — передаю... тяжке прокляття!!!...

Широко відкриті очі чоловіків і жінок застигли, зціплені таємним, незрозумілим жахом. Дужі слова засудженого ескімоса кістяними кілками пробили їхні серця і ніхто з них не смів навіть поворухнутися.

Містер Джонсон похилив голову і не знав, що робити йому. За хвилю не дивлячись, ліниво махнув рукою і поліцейські тихо, щоб не нарушувати спокою, вивели випрошеного, з піднятою головою Асуара. Його чорні очі блищали дивним вогнем. Може грало в них північне сяйво рідної Аляски і він бачив за жемчужними хмаринками тисячі ескімосів і своїх батьків, що дивились крізь ясні віконця з царства неба і місяця. Може... Він не знав...

¹⁾ Пани й пані.

Містер Джонсон глибоко зідхнув, з усієї сили заплющив очі, потім здвигнув плечима, тихо повернувся і вийшов в бічні двері. За ним присягли судді.

На війні така тиша буває після лютого бою, коли обидві сторони стікають кров'ю.

III

Годинники цілого міста показували одинадцяту вечером, коли в невеличку кімнату окремого червоного будинку троє людей в темно-синіх уніформах ввели Асуара. Здавався він спокійним, тільки обличчя неначе почорніло і очі запались, погасли. Був лиш в сорочці, верхню блузу зняли ще в першій кімнаті. Слідом за ним ішов високий, худий, як англійський хорт, піп і читав з книжечки в синій оправі молитви.

Асуар не звертав найменшої уваги на попа. Він глянув перед себе і побачив по середині стілець, від якого йшли дроті, що зникали під розісланим темно-зеленим килимом і багато ремнів, що звисали з бильців.

Двоє гарно одітих людей стояли з боку, третій в чорному халаті, близько стільця. Ніхто не промовив ні слова. Один з службовців взяв Асуара за руку і повів. Але Асуар перед самим стільцем легко визволив руку, повернувся обличчям до дверей, стиснув зубами аж щелепи затріщали, глибоко вдихнув повітря і сів. Люди в уніформах почали перевязувати ремнями його груди, прикріплювати руки й ноги. І згадав Асуар, що бувало батько прив'язував його до каяка, малої ескімо-ської лодки, як їхали вони поміж кригами... Це було давно, дуже давно... В сніговому тумані і стогоні морозних вітрів розгубився час... Аляско — рідна країно снігів і північного саява! Останнє зідхання тобі.

Піп бубонів молитву, а люди в уніформах прикріплювали кінці дротів до тіла Асуара. Один підступив ближче і вложив на голову ковпак з мокрою губкою та надів на обличчя маску, що закривала все, окрім губ.

В гнітючій тишині гуділи слова однотонної, настирливої молитви.

Один з гарно зодягнених людей, очевидно лікар, витягнув годинника і положив на руку. Малий годинник нервово забився, затріпотав, чітко зататакав і почав змагатися з придавленою, скучною молитвою. Під стіною, з кінцем проводу, стояв біля вимикача пикатий чоловік в чорному халаті і не зводив очей з того, що держав в руках годинника.

...Тік-так-ті-ті-так... Тік-так-ті-ті-так...

...І остави нам довги наші, як і ми оставляєм довжникам нашим...

...Тік-так-ті-ті-так... Ті-ті-так... Так-так...

Чоловік з годинником хитнув головою. Пикатий в чорному халаті злучив кабель з вимикачем.

Не стало чути ні годинника, ні молитви. Тріскіт, шипіння, скрегіт як каміння жорен, двох тисяч вольт і дев'ять ампер — заглушив все.

Асуар здригнувся. Пальці рук судорожно стиснулись, жили розбухли, посиніли, а по тілу поплив струмками рясний піт. Він почав рватися, з почорнілих уст потекла піна, крісло і реміння затріщали...

Електрична струя параліжувала серце, впилась в нього, зціпила.

Ціле тіло закипіло, зашкварчало.

А 2000 вольт і 9 ампер дзижчали, шипіли, скреготали.

З голови і тіла піднялась пара, голі частини стали синіти, потім чорніти.

Двадцять секунд — вічність ціла! І в тій вічності згорів на вугіль сміливий син вмираючого народу холодної Аляски — Асуар.

І. КУЛИК

ПРЕРІЇ

(ПОЕМА БЕЗ ФАБУЛИ)

Сніги.
Сувої.
Намети.
— Канадо,
де ти?
...Нема...
...Тільки сніг...
...Тільки зіма...

За снігами —
Курява,
Гамір
за снігами.
Курявою шал:
— Не піддуриш.
— Сховалася.
...За курявою... Що снігами...
...За гамором... що шалом...

На озері пороша.
У кризі пухирі.
А десь у Новій Скошії
Страйкують шахтарі.

Простори.
Лють.
Мкнуть гори
Безлюдні
Простори —
Де лють.

Озерні
Намети
(В снігах)
Округ.
Тільки газети
(Прерії) —
Чорним друком
(Шахти):
Сувої
(І пороша)

І крига
(Пухирі),
А десь
(У новій Скошії)
Страйкують
(Шахтарі).

II

Авто у місті гуде
Придушено й хрипко
Сердитою
Лайкою
Рипає
— Повертай! Повертай! Вертай!
— Халлерра! З дороги!
(Ха - рра - роги!)
Йол - оп - оп - оп!
В - рт - ай - ай - в р - р - р!

Авто у прерії гуде привітно
Та дурновато весело,
Як щеня

— Агов! Гігігі!
— Тикуди?
— Шукайдорогистепом!
— Нубубубубувай!
— Айяй(проща)вайяйяй!

Гудки у місті — гудки у прерії ріжні —
У прерії — *ріжні* —
(Пре - ріжні)

І люде у місті й пре - рі - (ї - рі) - жні
~~І думи у місті й прерії *ріжні*~~
~~І ми у місті й прерії ріжні.~~

III

На зеленім мюнхенським папері
Де - не - де іржаві плями:
Чи то з вами вітаюся, прерії,
Чи з чорноморськими степами?

Ні, не Чорним — морями пшенишними
В духоборському форді пливу:
До яких берегів таємничих
Запорошений котиться вуж?

Та нема таємниці. Перервано
Кольорових пацьорок разок
Вкраденими в прерій резервами —
Більмами прерійного ока.

І не знаю, чи справді, чи сниться мені:
Це лишилось від буйних ватаг,
Що боролись колись з блідолицими
(Дивись мій вірш „Каунавага“).

Та не серце, лиш око зворушене
На фабричне ганчір'я скво¹⁾,
На переляк дітлахів золотушних —
Звіреняток окатих і кволих.

Дітлахів загорне в барвисте дрантя
Скво — сивокоса мати
І кужіль прерійної романтики
До ранку сукатиме.

Оповість вузловато й плутано
Те, що чула від прадідів: як
Вів оджібів рядами зімкнутими
На Детройтський форт Понтіак.

Як індієць з братами метісами
Йшли за білим вождем Ріель;
Як Ріеля схопили й повісили
Там, де прерію вкраяли скелі.

Як вождь Всемогутній Голос
Англійців бив раз-у-раз,
Як уперто й безнадійно боролась
І впала червона раса.

Так моя колись нація (яка тільки
Була з них справді моя?)
У спогадах звикла шукати
Права собі на буття.

IV

Ріель, Ріель — для нас ти був незнаний,
Як і твій друг, відважний Габріель...
Чому, Ріель, чому повстав так рано?
Ти був би з нами, був би наш, Ріель!

Ти був чужий червоношкірій расі
Та вас з'єднав, спаяв вас спільний гніт.
І от — католицький цвинтар в Ст.-Боніфасі
І камінь з іменем і датою. І квіт.

Ріель, Ріель! Ти весь у протиріччях:
Католик — еретик — француз — метіс...
Але, побитий раз, повстав у друге; й двічі
Побитий — голову у зашморг сміло втис.

¹⁾ Жінка.

Ріель, Ріель! Це ніби на ковадлі
Твоє ім'я одзвінками гука;
Й легенди про тебе такі принадні.
І правда про тебе така терпка...

Ріель, Ріель! Ні це не панегірик,
Ти був — ти був провісником комун!
... А може це просто уривок прерійної
лірики...
... Може просто жовтневі луни...

V

Чи це ти (це ж бо ти!), Листопаде,
Чи ж не ти, падолисте мій,
Окропив (перекрив) естокади
Кровинками краплистими...
Розпластав убійними тільцями —
Червоними — червленими індіанами...
(Мілиться око чи не мілиться
За гронами багряно-гранними).

VI

Перерізані крицевими артеріями
(По вагонах пшениця — кров),
Ви не ті вже, не ті вже, прерії,
Як не ті вже степи й Дніпро.
Але трохи далі від залізниці
Там те саме, що й сто років тому,
Лиш хіба занудить коломийка
Галицького нуждаря.
— Агов! А ти тут звідки?
— А де ж нас нема?
Де ж нас нема?
Де ж нас не порозкидано?
Де їх тільки нема, де не порозкидано,
Коломийки — уламки — клинки, —
В Кордильєрах і під Бескидами,
І в Бразильських пралісах килимом
Простяглись, гомінкі й м'ягкі.

*

Храпотить хрипотками іржавими
І вихаркує хрустки рудаві:
— Будували держави
— Добували державами
А ми
Бідували — давили удави.

VII

Почуваю: скоро розвязка.
 Наближається в поемі криза.
 Я вже чую голос неокласиків:
 — „Прозаїзми!“
 І може до речі здавалось би
 (Не зіб'ють гайавати-елади)
 Закінчить поему безфабульну
 На неокласичний лад.

VIII

І Україна знов. Але, подвійно мудрий,
 Двократ - досвідчений, відновлений Уліс,
 Я нині до степів її приніс
 Не порожнечу прерії, не скупість тундри.
 Ні, Електрополіса вежі та будинки
 Я зрю над струпами закрижаних порогів;
 Приймає човен мій занедбаний з дороги,
 В оздобах димарів розквітлий Понт
 Евксінський.
 І площу ВУЦВИК'а (Бродвей чи Доунінг
 стріт?)

Січе моторів гуд, аеровітер;
 Сліди драбиняків асфальт блискучий витер;
 А кризь убогий наш сільський дереворит,
 Палац Індустрії — ватаг робочих витвір —
 Могутнім корпусом трощить дідівський пліт;
 І хроніки буденної петіт
 Зростає до аншлагів жирних літер.

*

І зайвий том із мітами Елади
 Заснув у сотах сповнених полиць.
 І я, закоханий, під вами горілиць —
 Уккрадамерики незбагнені принади.

В. ШОПИНСЬКИЙ

В ЛІСІ

З робітничого життя в Америці

Кругом ліс, гори й небо. Долиною проходить досить широка річка, покручена, мов змія поміж горами. Понад річку збудовано одноколієву залізницю, по котрій проходить двічі на день потяг. Місцями залізниця так покручена, що потяг вигинається, мов обруч, коли проходить нею. Високі гори нависли над річкою низько-низько: наколи б обірвалось каміння, то засипало б і річку, і потяг, і залізницю.

Де долина розляглась трохи ширше, там вже пригніздилась маленька американська оселя з двома-трьома крамничками та невеличкою дерев'яною колійовою станцією. І тільки шум потяга зворушує мертву тишу убогої оселі містечка.

В широкій долині, там, де розділяється річка, примостилося невеличке містечко Кес, з такою ж дерев'яною облізлою станцією, та кількома крамничками. Пів милі від містечка стоїть велика трачкарня, де працюють кілька сот слов'янських, переважно російських робітників. Працюють вони на трачці в долині, а живуть високо на горі в компанічній¹⁾ бараку — „шанді“. Ходу від праці до бараку буде пів години. Вставати рано треба в п'ятій, щоб поспіти на шосту до праці. Платять їм дуже мало, а крім того робітників-чужинців страшенно експлуатують та обдурюють різними способами, бо ще мало хто з них англійської мови вміє.

Довжезний, мов тичка, засушений „бос“²⁾ - швед, наглядає над робітниками, понуро ходить по майстерні з патином в руці, і підганяє робітників до праці: буває таке, що де-котрого штовхне легенько ззаду, а буває, що таки добре потягне. Безпомічний, німий робітник оглянеться, огризнеться по-вовчи і працює далше.

Робітники аж присідають, так обстругують, ручними стругами, кору з дерев'яних брусків. Бруски, мов щупаки, довжезною ринвою підходять з-під машини, мимо робітничих рядів і кожний робітник мусить нагинатися, хапати бруска, набивати хутчій на дві долоті, що на „козлику“ і стругати кору, аж очі на лоб вилазять. Кора з брусків іде на фарбу, а дерево на папір. Кілька тисяч брусків кожний робітник повинен обстругати вдень. Наколи робітник не зауважить і пропустить опилки, тоді їх завертають назад і дають знати про це „босові“. „Бос“ прибігає і б'є такого робітника по спині. Так робить два рази, а на третій раз рощитує.

¹⁾ Цеб - то приналежним до компанії власників підприємства.

²⁾ Наглядач, хазяїн.

Як ми вже згадували, робітників там найбільше російських, або білорусинів та українців, що говорили чудернацькою мовою, мішаючи польські, російські, білоруські та українські слова. Все то в більшості були „гродняки“— емігранти з Гродненської губ. Часом, коли - не - коли, залетить який - небудь птах з „чужої губернії“ і то доти жие, доки не отримає „листа з краю“. Тоді „гродняки“ роблять ревізію — виб'ють і через вікно викинуть. „Коли ти не „гродняк“ — тобі тут не життя“ такий вже в них завівся звичай.

*
* *

Кілька років тому один дуже сміливий, відважний „гродняк“ Хведір Бик, якимось способом відкрив ту трачкарню. Він перший там став на роботу і почав спроваджувати своїх земляків. Не пройшло і два роки, як туди наїхало „гродняків“ чоловік зо двіста. Само собою розуміється, що заслуга про відкриття такого добра належала не кому іншому, як „дядькові Хведорові Бикові“, так завжди говорили „гродняки“. Нема нічого дивного, що за короткий час Бик зробився повним деспотом і властителем трьох сотен людей. А ще, коли додати до того, що Бик знав кілька слів англійської мови, добре з „босом“ жив, частував його „віскою“— то кожному стане звісно, звідки в його набралось такого сильного, войовничого завзяття...

Але перше треба розказати, як жили „гродняки“.

Жили вони, як вже було згадано, в великій старій „шанді“ на горі. Шанда та ділилась на два поверхи: внизу кухня і велика, відгороджена дошками клітка, де жив Бик зі всім своїм штабом. Бик був зі Слонімського повіту, Гродненської губернії, то всі тримали його руку і звались на місцевій мові „слоняками“. На другім поверху жили „кобриняки“ (з Кобринського повіту), та „пружаняки“— з Пружанського повіту. „Пружаняки“ з „кобриняками“ мало бились та ворогували,— хіба треба було викинути вікном „волоцюгу з чужої губернії“, то сперечались гостро, котрі це мають зробити, зате „слоняки“ під проводом „дядька Хведора“ бились мало не що дня з „пружаняками“ і з „кобриняками“. Бились, а потім мирились і запивали „мирову“ смачним дуже могоричем.

Харчувались всі вкупі нанизу. Довжезних три дерев'яних столи, поставлених посередині на харчевні: стіл для „слоняків“ з Биком на чолі, стіл для „пружаняків“ і при кінці для „кобриняків“. Кухаром був, розуміється, „слоняк“— Больо, прозваний так Биком. Його наставив Бик і ніхто не мав права його скинути, ні подумати нічого проти його. А то горе йому буде від Бика. В старих, вічно засалених штанах, Больо подавав на стіл перше Бикові, тоді останнім „слонякам“, а опісля вже „кобринякам“ та „пружанякам“. Бик вставав, широко хрестився, говорив голосно молитву, всі нишком повторяли за ним. Наприкінці молитви Бик ще раз хрестився, тоді пив велику чарку горілки і смачно їв. Останні робили те саме.

Харчі були такі: рано вівсянка і чай з хлібом. Вівсянка варилась у однім котлі, котрий ніколи не мився і не виїдався до дна. А тому вівсянка, зварена років два тому назад, могла там бути не виїдженою. Опріч того ще в „шанді“ завелась страшенна маса прусаків. Вони

бігали по стелі, падали вниз на тарілки з стравою, попадали в котли, гарно там розварювались, лазили по столах, по підлозі, хапали з рук їжу. Від них нічим не можна було одгородитися і Больо не міг їх витравити.

На полудень варив Больо „борщ“ в такім же самім вічно немитім і ніколи не вичищенім котлі. Коли „борщу“ було мало, тоді Больо підливав зимної води і зараз же подавав на стіл „кобринякам“ та „слонякам“. Від неперевареної води робилась дисентерія в жолудку і не було такого дня, щоб один-два „кобриняки“ не носились з животами, качаючись на нарах. Бикові, та іншим „слонякам“ нічого не вадило, бо їм Больо давав харчі, збираючи зверху, а Бик ще до того найбільше всіх пив горілки та пива.

Хліб також пік сам Больо, виписуючи з другого міста борошно мішками. В хлібі також часто знаходились спечені прусаки, шнурки, вата, а одного разу „кобриняка“ Майк знайшов був у хлібі стару подерту панчошу.

Бикові й „слонякам“ прав сорочки Больо, а решта прали сами собі. І то яке то було Больове прання. Він брав по два центи від пари; кине білизну до цебра, поколотить патином і повішає на дроті. „Пружаняки“ й „кобриняки“ мусіли сами прати в річці сорочки, бо Больо не давав їм ані цебра, ні води.

Спали всі на полу, крім Бика. Бик мав своє власне ліжечко, зроблене спеціально для його Больом. Ніхто не мав права притулитись до його, ніхто не мав права сісти на його, бо горе тому буде. Всі боялись Бика, всі тряслись перед Биком.

Накурене повітря пекло в горлі й виїдало очі. В „шанді“ на димові сміливо можна було „сокиру повісити“, і вона буде тільки гойдатись. Крик, грубі співи, брудні лайки, боротьба, дике ревіння — все те зливалось в один божевільний гамір, і здавалось, що то якийсь вулій стоїть на горі. Повна, напакована живими людьми дерев'яна скринька тряслась і скрипіла. Люди в ній гризлись, мов ті голодні пси.

Піячили всі страшенно. Галонами¹⁾ - відрами розпивалась „віска“²⁾, бочками випивалось пиво. Що - суботи виписували з околичного міста два - три галони „віски“ і кілька бочок пива. За „шандою“ валялась маса порожніх галонів — показувала, яку силу горіляччі міг випити той нарід. То були ще ті часи, коли в Америці прогібіційний закон не був уведений і торгівля горілкою була легальною. Порожні бочки з пива пускались вниз з гори — і легка бочка, підскакуючи, тарахкотіла, котилась вниз у річку і пливла десь собі в ріку Міссісіпі, а нею аж в Мексиканську затоку. Ніхто так не вмів вдало пускати бочку, як п'яний Бик:

— Дядьку Хведоре, дядьку Хведоре — вже бочки порожні, пускайте хутчій вниз — кричали радо „слоняки“.

П'яний Хведір брав бочку і виходив з „шанді“. Вся процесія урочисто простувала за ним. Тоді Бик широко розставляв ноги, підносив бочку поверх голови, розмахував кілька разів і пускав її вниз:

„Бухі - трах - трах - тра - та - та! — бухкало, тарахкотіло і котилось з гори.

¹⁾ Міра рідини.

²⁾ Віскі — горілка.

— Знай, в чиїх руках була, знай, — вот так теб'я — да... ех ви сукіні діти, дай котрого мені в руки, я його так пушу вниз, як цю бочку, — кричав він і ловив „слоняків“. „Слоняки“ розсипались, мов порошок, бо як п'яний Хведір зловить котрого, то з ним те буде, що з бочкою. А Бик широко розмахував руками й ревів:

— Дай мені котрого в руки — дай! — заходив у „шанду“ і знов пив. Пив він дуже багато. Страх, як той чоловік може багато випити. В будній день він пив не дуже багато, бо треба було на роботу йти, дві-три чарки вип'є, зате в суботу увечері, то пив без міри. Опріч своєї спеціальної „бренди“¹⁾, „галон“ якої вічно стояв в головах його, ще кожний „слоняк“ та „кобриняк“ мусів частувати своєю чаркою:

— Дядьку Хведоре, дядьку Хведоре — попробуйте ще моєї, — говорив який-небудь „кобриняк“, підступаючи до Бика з чаркою та пляшкою.

Бик брав чарку, широко хрестився, хрестив рота, а потім торжественно затагав:

„Радуйся многострада́льная го-рі-лко-о...
 Ти бо еси постраждала від мучителя винокура,
 Прошла еси огненніе й медніе труби:
 Не убояшася Петра і вдови поповой...
 Радуйся многос-т-р-а-д-а-л-ь-н-а-я
 г-о-р-і-л-к-о-о...“

А всі „слоняки“ — та „кобриняки“ підтягували за ним:

Многострада́льная г-о-р-і-л-к-о-о-о-о...

На горі „пружаняки“ затагали знов:

„Пивко, пивко — пивко зелене,
 Я хто тебе буде пив, як я буду в гробі гнів,
 Пивко-пивко, пивко зелене“.

Далі згадувалось в пісні про „зелений лужок“, „поле кохане“ і кінчалась пісня знов таки тим похвальним гімном на честь пива...

Натура в п'яного Бика була страшенно погана. Він ніяк не засне спокійно, як кого не виб'є добре, або не намучить. Його кровожадна дика натура так і шукала жертви. Росту він був не такого то вже завидного, щоб його можна було боятися, але крепкий був досить. Невеличкий, опецькуватий, „плечисте карчило“ походить на добре випасеного підсвинка. Синя сорочка, „овергольци“²⁾ яких він ніколи не скидав, і російський „картуз“, привезений ще з „краю“. На плечах, в картузі і в чуприні повно було тротті, що нею його обсіпало, коли він працював біля пили. Густа, чорна, з вихором напереді чуприна і коротко підстрижені вуса — отакий був на вигляд Бик.

Напившись добре горілки, Бик вилазить на поверх до „кобриняків“ і шукає жертви. „Слоняки“ йдуть за ним:

„Дядьку Хведір ідуть. — Дядьку Хведір ідуть. — П'яні йдуть, ті-каймо... шопотять „кобриняки“ до „пружаняків“ і тікають. Декотрі лягають на полу, вкриваючись з головою, затаївши дух, декотрі вискакують через вікна в ліс.

Бик ходить по „шанді“, широко розмахуючи руками, реве:

¹⁾ Бренді — рід горілки.

²⁾ Овероллс — верхній робочий одяг.

— Раз-зо-рю я... ра-зо-б'ю... я...

Нагнувся під полом і зловив щось живе за ногу:

— Ти хто такої, га?— питає Бик, витягаючи за ногу кучого чоловічину:

„Це я, дядечку Хведоре,— це я: Пилип Кобринець“, лементить злякано жертва.

— Н-н-нетої... н-н-нет... реве Бик і пускає Пилипа.

Шукає далі. На полу щось лежить під брудним укривалом, трясеться, затаївши дух:

„Ти хто такої?“ — реве Бик, зриваючи з клубочка укривало.

— Це я, дядечку, я Стиф Никоник, — лементить клубочок. — Бик аж зрадів, що найшов те, що шукав:

— Ти, мальчишка, знаєш, хто я такої?

— Знаю, дядечку, знаю — проситься Никоник. — Це ви, дяденька Федір, зі Слонімського повіту, що роботу нам всім знайшли. Ви найрозумніший, найлуччий тут чоловік серед нас. І найсильніший за всіх...

Постой, с. с. А знаєш ти, хто я рускій царь-государь? Александр Второй!

— Знаю, як не знати...

— Нет, не знаєш... Я раз-зо-рю я... ра-зо-б'ю! і Бик страшенно реве. Никоник пищить і проситься в цупких Бикових руках.

Бик зминає його кілька разів, мов галушку, а далі бере на оберемок, один „слоняка“ відчиняє віконце, і Бик кидає Никоника через вікно...

„Ляп“ — почулося за вікном.

— „Ой-ой-ой, печінки відбив! — заскавулів Никоник і рачки поліз у корчі.

Бик направився до „пруженьків“. „Пруженьки“ сиділи на полу, поставивши порожню бочку від пива, і грали в карти. Декотрі стояли і залюбки розглядали карти, а декотрі лежали, розказували казки, згадуючи далеку батьківщину.

— „Дядько Хведір ідуть — дядько Хведір ідуть“ — зашопотались злякано всі і розсипались, як вівці від лихого собаки. Тікали під піл, вискакували вікнами, ховались за бочку. І в одну хвилину з шумлячої як вулїй скриньки, зробилась мертва тиша. Бик з'явився в дверях, широко розмахуючи руками, — ревів: „р-а-з-о-р-ю я... р-а-з-з-з-о-б'ю я!..“ „Слоняки“ простували за ним і собі підтягали „розорительной песні“.

— „А, это ты, Харитоне? Ти знаєш, хто я такої?

— Дядечку, голубчику, пустить! — лементів високий вусатий Харитін — „пруженька“. Бик скрутив його, мов вужелку, підніс вище голови і гелпнув об піл. Харитін пробував — пробував підвестись, ставав раком на полу, а Бик його крутив.

— „Дядечку, голубчику, пустить, ради бога пустить, я вам все розкажу, все чисто до слова, хто що про вас думає і хто що говорить“, — лементить злякано Харитін. Бик ще раз підніс його і ще раз гелпнув добре, поклав горілиць, сів на живіт і почав здійсмати допит. Харитін розказав, що вже зорганізувалась „змова“ з „пруженьків“ і „кобриняків“ проти Бика і кухаря Боля. Метою тієї „змови“ є перше всього вибити дуже Бика і викинути через вікно. Потім скинути з кухаря

Боля, а на його місце поставити Стифа Никоника — викинутого Биком пару хвилин перед тим через вікно.

Бик уважно вислухав „донос“ Харитона і заревів:

„Как, против мене, против царя і генерала заговор? та я вас всех р-а-з-з-з-з-о-о — р-р-р-р...!“ Поплював смачно руки і почав шарити по кутках. Але ні „кобриняків“ ані „пруженяків“ вже не було в шанді. Всі повтікали та повискакували вікнами, коли Бик возився з Харитоном. Пустивши на волю Харитона, пішов вниз і з досади випив сам пів галона горілки. Кричав, перішив кулаком, комусь грозив, співав, нарешті заточився, впав на ліжко і захропів.

Невдоволення проти Бика та Боля дійсно зростало що-дня. Больо робив обрахунки харчам і з Бика не тільки нічого не брав, а ще й ділився з ним замотаними грішми. Він не був такого буйного характеру, як Бик. Взагалі, то був невеличкий собі чоловічина, сухуватий і брудний. В заялзаних штанях і такій самій сорочці, він терся біля горшків, мовчав і варив. Бик, щоб сильніше налякати „пруженяків“ та „кобриняків“, часто під час їжі — брав Боля нижче пояса за штани, підносило його, гойдав у повітрі і говорив:

— „Ну что ж, разлі ето человек? Муха, не человек. Підносил Боля до столу, на пакість якому небудь „кобриняці“ садовив Боля в миску:

— Ха-ха-ха!... — сміялись голосно „слоняки“.

— Ну і дядько Хведір — ну і придумають! Бодай вам кітка приснилась, — лаявся легенько Больо, обтираючи штани.

А Бик лякав:

— Ну-ну мені. Тільки писни, Болю. Зітру в порошок і в кишеню сховаю...

Больо був дуже богомільний. Увечері, коли йшов спати, він довго і щиро молився. В „шанді“, в кутку, біля бляшаного коміна висіла задимлена бож-мати, привезена Больом ще з „краю“. Мухи її геть „підмалювали“, а прусаки повиїдали очі. Больо вилазив на стіл, складав по-католицьки руки; протягуючи їх під самий ніс, він шепотів: „Господи, прости всіх рабів твоїх, а також не забудь простити грішному і п'яному рабу твому дядькові Хведорові“ — повторював він кілька разів і злазив зі столу. Гасив свічку і лягав спати на кухні, на скринці з під муки. Старий облізлий кіт лягав біля його і нишком муркав.

* *

Раз в-осени приїхав до лісу один „кобринець“ — Гурецький. Був то високий жилавий, сухий чолов'яга. Спочатку ніхто навіть на його не звернув уваги і ніхто не міг подумати, що то за силища в тій людині. Бик сам не міг собі уявити, що та засушена вужелка покладе кінець його непобідній славі. А так воно сталося.

Було це в неділю по полудні, коли, напившись до ситу, п'яний Бик збирався робити езекуцію „кобринякам“. Гурецький здибав його на кухні і не звернув йому з дороги.

— „Постой!“ — сказав Бик, міряючи його очима: — постой... ти знаєш, что я цар і генерал?

— „І дурак“, — сказав Гурецький.

— „Что?“ Ах ти...— і Гурецький не вспів спам'ятатись, як був вже у дужих Бикових руках. Але Гурецький „муху з'їв“ на боротьбі. Коли Бик підняв його на оберемку і хотів вже тьопнути об землю, Гурецький зробив з себе „триніжок“ і підсунувся під Бика. В одну мить Бик гойдався в повітрі. Гурецький похилив його трохи на один бік і, розмахнувши, сильно гепнув ним об землю. „Шанда“ потряслась. А Бик застогнав.

— „Гей, дядька Хведора вбив, дядька Хведора вбив!“ кричали перелякано, збігаючись, „слоняки“. Бик дійсно був неживий кілька хвилин. Посинів і страшно вилупив очі. Тоді застогнав. Больо заголовив і заломив руки. „Води, води хутчій давайте!“ — закричав Гурецький, бо й сам теж злякався.

Принесли відро води, почали поливати прибитому на груди, живіт і голову. Бик заворушився. Його піднесли і він сів. Дали трохи пива, він випив, тоді „слоняки“ взяли Бика на руки, поклали на піл і прикрили укривалом.

Бик пролежав три дні і три ночі не встаючи і не виходив на двір. Больо годував його лежачого, давав пива і горілки, і вдвоє довше богу молився за себе та за „п'яного прибитого дядька Хведора“. „Слоняки“ також ходили коло прибитого, понуривши голови.

Зате Гурецький та „пруженяки“ з „кобриняками“ раділи й веселились. Для них тепер настав день волі. Пиво і горілка полились рікою. Гурецький був „богом“, перед ним всі трепетали, давали йому дорогу, садовили на стільчика, високо підносили і кричали йому „ура“. Так пили, тішились, що знайшовся один відважний „оборонець“ і увільнив їх від биківського ярма. Щось було подібне на світлий празник, що настав після довгого чекання в брудній „шанді“ серед диких людей.

Больо на зло „застрайкував“ і не хотів нічого варити. Тоді „кобриняки“ й „пруженяки“ вибрали свого власного кухаря, Никоника, що найбільше постраждав від деспотичної Биківської руки, але вияснилось, що Никоник не годиться на таку важну посаду. Перше, що він не вміє варити, але це ще пів біди—не святі горшки ліплять: головне, що він неписьменний і не знає ані слова англійської мови. Не вміє рахувати і не знає, де купити муки та м'яса, бо не вміє назвати.

Таким побитом, перший крок здобутої „волі“ вже замрачився песимізмом. Больо „пострайкував“, не хотів до праці йти і знов почав варити.

Бик видужав і пішов до праці. На час був онімів: ні з ким нічого не говорив, тільки сопів і крутив невдоволено головою. А пити ще гірше почав, щоб запити своє горе. З Гурецьким не хотів ні зустрічатись, ані говорити.

* * *

В неділю по полудні прийшов у „шанду“ „бос“. Привів його Бик, повів до свого ліжка і сказав: „Сіддан містер бос — сіддан“. Ю — Мі... ю... мі¹⁾...— не то говорив, не то мурчав Бик.

¹⁾ Сідайте, пане - хазяїне. Ви — я...

Бос сів.

Бик дістає галон з горілкою і келишок з відбитим денцем. Він знає кілька покалічених англійських слів.

— „Ю—М—I... містер бос... Гурецький файт... Файт отак файт...¹⁾ І Бик почав душити сам себе за комір.

— „Єс - файт - Ю, Гурецький?“²⁾ питає „бос“ і смачно пив.

— „Файт містер бос: здорово файт. Ю... нов квит гім... Геф ю—геф мі пейд...³⁾ містер — бос“, і Бик показував одною рукою половину свого пальця. Вся та німа мова означала, що Бик просить „боса“, щоб Гурецького прогнати з роботи, за що він дає половину свого місячного зарібку.

„Бос“ випив, смачно „поцмакав“ і підніс догори цілий палець.

— „Єс — містер бос... єс,— годився Бик і все потакував.

„Бос“ випив кілька келишків і „заштапував“. Бик пив раз - по - раз. „Ю фікс гім - фікс“, просив він „боса“⁴⁾.

— „Олрайт, Фред, ай фікс гім“, говорив „бос“; відпочив трохи і знов почав пити. „Ю гуд Фред — вери - гуд. Ай фікс гім“⁵⁾, випиваючи дванадцятий келишок, похвалювався „бос“. Коли він перехилив келишок і пив до дна, тоді його довгий червоний ніс торкався зверху денця і нюхав горілку. Після десяти келишків ніс почав червоніти: потім обличчя, вуха, шия. Все почервоніло, очі посоловіли і почали злипатись.

— „Олрайт, Фред, олрайт“ — ледве вимовляючи, куняв він і кривив рота. Тоді встав. Витягнув ще довше шию; заточуючись, почав збиратись. Бик йому помагав. Поправив капелюха на п'яній „босовій“ голові, взяв під руку і повів торжественно з „шанди“.

— Оце буде нам лихо. Бик „боса“ приводив — частував горілкою, підмовляв... шепотіли нагорі „кобриняки“ та „пруженяки“. Це вже напевне в когось струга відбере.

„Відібрати струга“, це значило на місцевій мові — прогнати з роботи.

— В кого ж, як не в Гурецького?

— А в мене ні... злякано шепотів Стиф Никоник.

— Та ти йому що зробив... підбадьорував Гурецький. — В мене то напевне відбере...

— Господи, коли б хоч в мене не відібрав, — молився нищечком Харитін. Коли б хоч до весни попрацювати.

— Що ж ми будемо робити, як Гурецький від'їде? Позаїдає нас.

— Поріже...

— Живцем поїсть... — скаржилися люди.

В понеділок рано підійшов „бос“ до Гурецького, забрав в його з рук струга, взяв за рукав, вивів на двір з майстерні, махнув рукою і свиснув. Це значило „іди собі, чоловіче, куди хочеш, для тебе нема тут більше роботи“.

Коли від'їхав Гурецький, Бик знов підняв голову. Знов почав бити і мучити людей.

¹⁾ Ви — я... пане - хазяїне, Гурецький б'ється.

²⁾ Так, б'єтесь, ти і Гурецький?

³⁾ Б'ється, п.-х.; ви його проженіть, я вам віддам половину своєї платні.

⁴⁾ Проженіть його.

⁵⁾ Добре, Хведоре, я прожену його; ти хороший, дуже хороший.

Настала осінь. Надворі геть вже похолодніло і в „шанді“ повставляли печі. Повітря ще гірше згускло, а дим ніколи не виходив з „шанди“. Тяжко було жити й дихати. А Бик не переставав знущатись над бідними „кобриняками“ та „пруженняками“. Тепер вже зимно було ночувати в лісі і люди мусіли сидіти в „шанді“, ховатись по кутках та під полом, проситись, молитись, підкуплятись. Бик частіше їх ловив, викидав вікном і сказано катував. Чути було далеко в ліс, як скавували люди в Бикових руках.

Гірше за всіх припало бідаці Стифові Никоникові, на яким Бик виливав всю свою злобу. Одного разу п'яний допав до рук Никоника, на кухні, побив його поліном по ребрах і викинув з „шанди“. Никоник пролежав хорий кілька днів і знов пішов до праці.

* * *

— Господи, прости мені, грішному п'яниці рабу твому Хведорові, прости,— молитесь голосно Бик і широко хреститься.— Ниньки перший день посту, а я так тяжко запив. Ось доп'ю галона і більш не буду.

Випив, вперішив кулаком по столі і почав ревіти:

— Гей ви, бусурмани,—гей там на горі! Сходьте вниз всі—хуччій!

Посходились всі вниз. Бик встав, перехрестився і почав:

— Господи, прости мені грішному. І ви, хлопці, простіть. Ви знаєте, що ниньки піст святий, а я вже чотири роки не сповіданий.

— І ми не сповідані, дяденку Хведоре,—відповіли декотрі.

— Що ж будемо робити? Говоріть, не бійтесь... нікого не буду ниньки бити. Ниньки піст святий. До великодня нікого пальцем не трону—а там держись!

Почались наради, як і де висповідатись та запричащатись. Довго говорили. Всякого радили. Була така гадка: всім їхати до великого міста, де є російська церква, і там висповідатись. Бик відкинув цю гадку. Не можна всім роботи кидати, бо це буде подібне на „страйк“. По-одинці теж не можна їхати та шукати церкви. Тоді Больо піддав найрозумнішу гадку. Думка така: оголосити в російській газеті, що в таких і таких місці, в лісі, люди пошукують попа, щоб приїхав, пересповідав всіх, запричащав, за те йому добре заплатять. Бик радо прийняв Больову гадку.

Деякі, особливо з „кобриняків“ та „пруженняків“, сперечались, що, мовляв, не добре спроваджувати священника до такої брудної, „смердячої шанди“, що ліпше вислати до найближчого міста двоохтрех ходоків, котрі б розвідали про церкву, а також при тій нагоді перевідались, чи не можна виписувати дешевшої та лучшої горілки на післясвятя,—але Бик на це не годився. Виписати попа, і то все. Це найлучче й найпрактичніше. Молитись, мовляв, всюди можна.

— А як приїде не піп, а який жулик, що тоді?

— То що ми, такі дурні, що не впізнаємо, котрий священник, а котрий жулик?

— А почім ти його впізнаєш?

— Зразу видно...

— Ну-ну, тихо мені. Виписати — значить виписати, — нагрімав на них Бик.

Всі затихли і згодились, щоб Больо виробив оголошення і послав до газети.

* * *

Було це в неділю, а на другий тиждень, в суботу по полудні, приїхав вже піп. Дивний то був якийсь „піп“. Деякі потім казали, що бачили того „попа“ в Балтиморі, в агента, що висилає на роботу до лісів, а Стиф Никоник божився й присягався, що то був „жидок“ з Філядельфії. Говорив він хвацько по-російськи. Мішав різні слов'янські слова і все твердив — „да, да, я священник... да“.

Росту був невеликого, чорнявий на обличчі, з бородавкою під лівим оком, руки мав грубі, кострубаті, але не спрацьовані. Обернений назад петельками білий твердий ковнірик, чорний капелюш і чорний костюм. Докторська валізочка в руках, у валізочці епітрахіль, хрест, чашечка з ложечкою і пляшечка вина. Ось і піп.

Почали торгуватись.

— Десять долягов за душу — десять долягов багатії хгестяни... і догогу уплотіте, конечно, бедному сященніку божьему...

Почалася „сповідь“. Сів у куточку на порожній бочці з пива. Больо накрит старими штанями стіл і поклав хліб з грудочкою соли. Всі сходили по черзі на кухню і „сповідались“.

Перший висповідався Бик. Сповідався він довго і щиро. Розказав все чисто, яка в нього погана натура, коли він буває п'яний, що він любить людей катувати то що. „Піп“ обіцяв, що всі ті його гріхи бог йому простить, тільки „хай він не забуває священника божого“.

Потім другі сповідались. Правда, в декотрих зразу сумніви з'явилися, коли „піп“ почав хрестити Бика і відчитувати молитву:

— Пгощаю гхазгешаю хгабу божьому Гхведогу“, але мусіли все таки сповідатись.

Дійшла черга до Больа:

— Я католик Болеслав, я не буду в православного попа сповідатись, — запротестував Больо.

Піп сказав, що йому все одно, він може й католиків „сповідати“:

— Это нічево, что ви католической веги, я могу й вас висповідать, — переконував піп хитрого католика.

Але Больо був хитріший за всіх і не дав таки себе надути.

— Отепер то я певний, що це не піп, а якийсь жулик, — сказав Харитін і пішов на гору по східцях.

— Я ж казав, що це агент з бюра праці, — та що вдієш, пропало десять доларів: лучче був би жінці вислав та дітям, — бідкався Стиф Никоник.

— Двадцять карбованців за сповідь: та ще коли б хоч був дійсний піп, а то чорт його знає, хто він такий, — каювся Харитін і чухав потилицю. А тим часом „піп“ випив добру чарку горілки на дорогу від Бика, зібрав ще „на дорогу до Філядельфії“ доларів тридцять, „обчистив“ „гродняків“ і хуччій свиснув.

Бик після „сповіди й причастя“ знов запив.

* * *

Коли мине місяць і на другий два тижні відпрацюють робітники, тоді виплачують за перший місяць. Виплачують увечері в фабричній конторі. Невеличка дерев'яна будочка при фабриці — віконце з дощочок, за віконцем сидить два джентльмени, з скриньочкою з грішми, при віконці стоїть „бос“ і дивиться в обличчя кожному робітникові — це контора. Робітники підступають по черзі, показують мідяні знаки і одержують плату.

— Містер бос, пліз: пліз містер бос — тен - десять — містер бос¹⁾ — лементить Харитін і мало не плаче.

„Бос“ відпихає його від віконця, а за Харитоном підступає чорний хорват.

Хорватові теж недоплачують кілька доларів. Він червоніє, кричить, трясеться і лізе до віконця битись. Джентльмени сміються, закачують рукави і питають, чи він справді хоче „файтувати“ — битись. Але довгий „бос“ турнув хорвата в куток і за ним підступає Стиф Никоник.

— Дев'ять доларів бракує — дев'ять доларчиків, — кричить Стиф і претється до віконця.

Джентльмени сміються і „бос“ сміється. „Бос“ бере Стифа за ковнір і пускає в куток.

— Як же це так... Нам більше належить. Ми ж більше заробили... — бідкались і скаржились робітники. Та не було кому скаржитись. „Бос“ не розумів їхньої мови, а джентльмени тільки посміхались.

Вони ошукували робітників, як тільки могли. Скорочували години, зменшували плату, а то просто не доплачували. Жалілись в лісі не було кому, скаржитись не було перед ким. Тут закон, влада, правда — це „бос“ та „джентльмен“ з контори.

— Боженьку мій, боже... цілих десять доларів — двадцять карбованців. Я за ті гроші коняку в „краю“ купив би. Жінка довг би віддала, поле відобрала б, — бідкався Харитін.

— Може ми збились, „рубців“ більше понарізували, — почав розважати сам себе Никоник.

Никоник і Харитін, як і більшість „гродненців“, були неписьменні люди. Але вони добре розуміли, що в Америці треба все добре рахувати, бо тут на кожному кроці скрізь обдурять. Тоді, щоб не дати обдурити себе, Никоник і Харитін почали рахувати дні і долари по „старокраєвому“. Просто, нарізували на полу карбики: Никоник нарізував дні, а Харитін нарізував три більше — долари.

— Та що я, дитина, чи що, щоб не знав, скільки було в мене нарізано рубців? Обдурив, плакав би він по руках. Щоб його чорти на тім світі кип'ячою смолою напоїли, — проклинав Харитін, ідучи в „шанду“. — От нещастя: і цього місяця знов нічого не вишлю жінці. А вона бідна чекає на гроші. Поле продав, в Америку поїхав, дітей посиротив... бідна моя головонько, — бідкався Харитін. Але ніхто його не слухав — ніхто поради не міг дати, бо всі сами були безрадні — безпомічні.

Увечері Харитін з досади запив.

¹⁾ Пане - хазяїне, прошу, десять.

Весною приїхала до Хорвата „жонка“ — Зоська. Приїхала прямо з „краю“ в „шанду“ до чоловіка.

Хорвати жили недалечко, теж у „шанді“: пили, співали, кричали і грали в карти. Працювали там, де „гродня“, — на одній трачкарни. Жили комуною, — харчувались спільно, спільно вибирали і скидали кухаря, і нарешті постановили, що все таки найлуччим кухарем може бути тільки жінка. Ось вони й згодились, щоб Хорват (котрий почав був вже куховарити) спровадив собі „жонку“.

Зоська, заплетена в тонку чорну „мишачу“ кіску, зразу добре куховарила, ходила по воду, до одного спільного крану, де ходив Больо; заялозена при печі, носила грубий байковий мішок замість спідниці, сиділа на порожній бочці з пива, голосно реготала, плювала на підлогу, говорила різні нецензурні слова і грубо лаялась. Спала з чоловіком в куточку на кухні, при вікні на ліжечку, відгородженим старими, брудними ряднинами. Віконце нічим не завішувалось, і з „шанди“ „гродняків“ видно було ліжечко і брудну подушку...

Ось вже й потепліло. Скрізь зазеленіло: запахло травою, листям, літом. Зелене покривало прикрило гори, оселю, долину, річку, фабрику-шанду.

Ліс шумить і розповідає давні легенди про індіан-дикунів, первісних людей. Ось лежить старий зрубаний дуб. На нім ще індіанець мостив гніздо, гілляки його колисали очеретяну колиску з дитиною. Тепер робітники зрубали його, поріжуть, а американські капіталісти загарбають собі в кешеню прибуток.

Надворі тепло, а Харитін лежить у „шанді“ і рахує карбики на полу. Не везе йому, бідаці. Вирахував все чисто, розрахував на російські карбованці: скільки то він заробить, скільки вишле жінці, скільки привезе з собою, як довго він ще має бути в Америці, — а тут все якось не так виходить. То на роботі ошукають, то не доплатять, то Больо за харчі дорожче порахує, — з горя зап'є, а то якось нехотячи випадок скоїться. От і тепер: пробив, бідака, руку на долоті. Та ще й як пробив: стояв ззаду „бос“ і підганяв до праці. Харитін боявся певне, щоб його не потягнув, або „струга не відібрав“, поквапився, брусок був короткий, і не зогледівся навіть, як долото пролізло через долоню навиліт. Носиться він з рукою вже другий місяць. Тепер літо, стільки вдома праці, а він в „шанді“ лежить. Гай-га... Поле залишив, жінка без землі, діти голодні, чекають на гроші з Америки, а тато не шле й чутки не дає про себе.

Никоник теж лежить. Йому „бос“ „струга відібрав“ на два тижні — зробив, як то кажуть, „лейд-офф“¹⁾. Він тепер вилежується: з досади грають обидва з Харитоном в карти на сірники, бо грошей шкода. Докучить грати — розповідає, як він сватався то що...

Лежить ще один „кобриняка“ Гасок. Гасок той приїхав кілька тижнів тому „з краю“, звичайно, як з кожним це бувало, його шлунок не міг переварити Больових харчів. Він схопив дезентерію, носився

¹⁾ „Одстрочку“.

з животом, кричав, качався по полу, корчився. Тепер він скрутився в калачик, лежав і слухав.

Никоник розповідає:

— Ото присилаю я сватів... дивись, дивись Харитоне,— скочив він раптово і потягнув Харитона до віконця,— Больо, ей-же богу Больо...

— Муку, муку поніс до Зоськи... Сюди — сюди, звідци видніше... Харитін поліз рачки на полу і припав до віконця.

— Певне сало, бо тяжке, видно, а може мука...

Гасок теж скочив з полу, вхопився руками за живіт, порачкував до віконця.

— От злодій. То це він наші харчі. Тому то він так дорого порахував за цей місяць.

— А де Хорват?

— Де,— на роботі...

— От, щоб так йому сказати...

— Мовчи, ми скажемо. А більше нікому не розказуй, а то Бик знов,— застерегав Никоник.— Диви, як скоро посмалив у „шанду“. Ходи-но сюди, звідси видніше ліжечко Зоськи...

Побігли до причілкового віконця і з великим апетитом поглядали на ліжечко... Але опріч брудної подушки нічого не було видно.

Больо дійсно тихенько ніс у хорвацьку „шанду“ мішок з чимсь тяжким. Заніс і незабаром вийшов, бо тре було хуччій обід варити.

По обіді знов носив, потім Зоська виходила по воду, щось мигнула Больові і пішла в корчі з порожнім відром.

Больо пішов за нею.

Харитін з Никоником все те вивідали й на „вус собі намотали“, але оголошувати публично боялись Бика.

На другий тиждень Никоник пішов до праці. Він працював рядом з Хорватом. Розказав йому все дочиста, що, мовляв, твоя „жонка“ так і так, а коли не віриш, то ось тобі хрест святий, а хочеш переконатись, іди буцім до праці, вернись, засядь у корчах і візьми поліно.

Хорват так і зробив. Засів в корчах з поліном...

Харитін і Гасок радо потирали руки і дивились у віконце. Та Больо не „в дурня зімувався“. Як побачив Хорвата з поліном, вискочив віконцем і побіг без шапки у свою „шанду“.

— Втік, ей-же богу втік... віконцем вискочив...

— Ах, шкода, що втік,— шкодував Харитін і дивився, як поліно їздило по м'яких Зоськиних стегах...

Оголосили публично і просили Хорвата, нехай ствердить перед Биком, що піймав Боля біля „жонки“.

— Хто, Больо? Оцей тихий монах, що вечерами так довго молиться за себе і за мене?... не вірю, ні не вірю...

— Піймав, Христа-бога, поймав,— клявся Хорват і протягав руку по чарку.

Вся та комедія коштувала Боля галон горілки і бочку пива.

Хорват прийшов п'яний у свою „шанду“, поклав „жонку“ при стіні і прив'язав за ногу до ліжка...

Було це в суботу, а в понеділок рано гудок в трачкарні:

— Гу-у-у-у-у-у-у-у... далеко розляглося по лісі.

Робітники посхоплювались, мов на пожежу.

— Гей, хлопці, шоста година... гей. Вставайте...

— Вставайте на роботу, заспали.

— Де Больо?... чому не побудив?... Чому сніданок не готовий? Га?

— Болю! Болю!...

— Болю, де ти? Чому не побудив хлопців моїх? Знаєш, що п'яний народ спить крепко... де ти дівся там? — кликав Бик. Давай їсти мені до ліжка, чогось голова болить по вчорашнім. Хуччій мені...

— Болю, Болю! — хуччій, Болю, вже перегуло... здурів?..

Але Боля ніде не було.

В „шанді“ хорватів було те саме. Розбуджені гудком робітники зривались, бігали, шукали, гукали:

— Зосю, Зосю!..

Розбудили п'яного Хорвата. Він хропів, мов недорізаний бик, і мукав щось через сон.

— Вставай, вставай... де твоя жонка? вставай...

Хорват зірвався з ліжка. Помацав ще раз, ліжка порожнє. Вхопив поліно і погнався до Боля.

— Де моя жонка?... де моя к—ва?... „курив“ Хорват, розмахуючи поліном. — А, ти тут? — замахнувся він поліном над самою Биковою головою, коли Бик вилазив з-під укривала.

— Штап-штап-штап, колего, штап, це дядько Хведір, — спинив його один „слоняка“, видираючи поліно.

— Боля нема і твоєї Зоськи нема, може вони де в корчах, шукай, — жартували робітники, і бігли хуччій голодні до праці.

Нарешті виявилось таке: уночі, коли Хорват хропів п'яний, Зоська встала, нишком перелізла через його, забрала все, що мала, і втекла з Больом.

Больо набрав наперед за харчі, затягнув у декого позичку, зняв з стіни іконку, сховав в валізу і тягу дав.

Але Хорват ще не вірив. Обшукав всю „гродню“, перетряс свою „шанду“, заглядав до котла, під ліжку, під подушку. Йому все здавалось, що Зоська десь тут повинна бути.

— Вона в корчах, їй-же богу, що в корчах, — дражнилися робітники.

Хорват ходив довкола „шанди“ і голосно кликав:

— Зосю, Зосю! повернись!.. Христа-бога, бить не буду — повернись... Зосю, де ти?... Зосю моя!..

Зося не верталась.

— Разлука, ти разлука, чужая сторона... розноситься жалібно, протяжно в „шанді“.

— Ех!

Задумал женіться в прошедшему гаду,

Дело не клеїтся невести не найду... ех!.. це так нагорі виспівує Гасок.

„Шанда“ вся п'є і веселиться. Третій тиждень вже всі не працюють. П'ють — співають. П'яна „шанда“ ходором ходить. Вже знов зима і роботи нема. Сумно і зимно. Оголені дерева плачуть зимніми сльозами.

Бик виїжджає до краю. Поставив бочку пива і галон горілки. Всіх частує, зо всіма прощається.

— Ну, прощайте, хлопці. Може я кого зобидив, то простить.

— Прощайте, дядьку Хведоре, прощайте,— кричать „слоняки“.

Підійшов до Стифа Никоника.

— Прощай мені, Никоник. Може де втоплюсь на кораблі, то не добре грішному йти до пекла.

— Хай бог простить.

— І другий раз.

— Хай бог простить.

— І третій раз...

— Хай бог простить...

П'є знов на дорогу. Випив, кричить.— Ви знаєте, хто я такий? Я генерал— цар... Я р-а-з-о-о-о-рю я... Раз-зо-б'ю я... Я везу дві тисячі доларів готівки до краю... А вам ось— маєте...

Наставив одну дулю „кобринякам“, а другу „слонякам“, взяв валізку в руки і пішов.

— Дві тисячі доларів за три роки, чотири тисячі карбованців... от щасливий,— сказав Стиф Никоник і почухався.

— Та хиба він їх заробив? Він же краденими грішми з Больом ділився, за харчі ніколи не платив...

— Тихо, а то ще вернеться...

— І вдома не з бідних, і тут розбагатів, а я... поле... жінка... діти вдома голодні,— ледве вимовив через сльози Харитін і журно похитав головою...

Нанизу допивали „третю бочку“. Ниньки пили, кричали, співали... взавтра йшли і працювали на американських капіталістів— тяжко— криваво.

Нью - Йорк. 1919 р.